

№ 34 (531)
Верасень 2014 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

☞ **Валанцёрства: на каталіцкіх могілках у Лучаі –** *стар. 2*

☞ **Мой род – мая Радзіма: гісторыя асобных пошукаў –** *стар. 3*

☞ **Рэгіён: з’явы прыроды ва ўяўленнях жыхароў Лунінецчыны –** *стар. 6*

Пад час свята быў адкрыты помнік князю Ізяславу

Фота з сайта газеты «Дзяніца» (г. Шчучын)

На тым тыдні...

✓ Сёлета адзначаецца 100-годдзе касцёла Нараджэння Найсвяцейшай Панны Марыі ў Відзах (Браслаўскі раён). Гэта помнік архітэктуры неаготыкі, другі па вышыні храм Беларусі.

30 жніўня там стартвала эстафета ў межах парафіі. Дабраславіў бегуноў і асвяціў крыж, які па чарзе неслі ўсе ўдзельнікі, біскуп Алег Буткевіч. На працягу 100-кіламетровай эстафеты вернікі спыняліся ў кожнай вёсцы, каб памаліцца.

Варта таксама дадаць, што 5 кастрычніка адбудзецца святочнае набажэнства, пад час якога касцёл-юбіляр будзе асвечаны біскупам.

✓ У віцебскім Мастацкім музеі 2 верасня адкрылася выстаўка «Арт-алфавіт: ад руны да літары». Гэта ўжо другі праект (які апякуе мастачка з Полацка Кацярына Мяснікова), першы ажыццэўлены ў Віцебску ў 2012 г.

Свята ў Відзах

Тэма візуалізацыі беларускага алфавіта аб’яднала 28 аўтараў з Віцебска, Мінска, Наваполацка, Гродна і Верхнядзвінска. Наше пісьменства прадстаўленае ў розных відах мастацтва – графіцы, жывапісе, скульптуры, фатаграфіі, дэкаратыўна-ўжытковым мастацтве, інсталяцыі.

На выстаўцы можна ўбачыць саматканую азбуку Святланы Баранкоўскай, шрыфты Рыгора Клікушына, аўталітаграфіі Уладзіміра Басалыгі, экслібрысы Юрыя Якавенкі, жывапісныя творы Алега Кастарыза, каліграфію Марыны Круглікавай, лічбавы друк Кацярыны Мясніковай, інсталяцыю Алеся Марачкіна і інш.

✓ Канферэнцыя, прысвечаная 500-годдзю бітвы пад Оршай, адбылася ў Мінску ў гатэлі «Беларусь» 6 верас-

ня. Яе арганізавалі Таварыства аматараў гісторыі імя В. Ластоўскага і незалежны Інстытут беларускай гісторыі і культуры. Навукоўцы распавялі пра свае знаходкі ў вывучэнні падзеі.

✓ Дні беларускага пісьменства прайшлі ў Заслаўі 6 і 7 верасня. Свята праводзіцца ў горадзе ўжо другі раз.

Гасцей мерапрыемства чакалі літаратурныя і музычныя майстэрні, можна было пабачыць кнігі – пераможцы нацыянальнага і міжнароднага конкурсаў «Мастацтва кнігі», выстаўку перыёдыкі выдавецкага дома «Звязда».

Святочную экспазіцыю падрыхтаваў гісторыка-культурны музей-запаведнік «Заслаўе». Госці і жыхары горада пазнаёміліся з выстаўкай паштовак і фатаграфій з калекцыі беларускага гісторыка і калекцыянера Уладзіміра Ліхадзедава, а таксама ўбачылі Біблію Францыска Скарыны, якую гісторык надрукаваў па тэхналогіях XVI ст.

Акурат да свята быў распрацаваны новы турыстычны маршрут, што ахоплівае ўсе цікавыя мясціны Заслаўя, у тым ліку Спас-Праабражэнскі храм, гарадскі вал, гістарычную частку горада.

✓ 3 8 па 12 верасня Дзяржаў-

ны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа сумесна з Дзяржаўным мемарыяльным гісторыка-літаратурным і прыродна-ландшафтным музеем-запаведнікам А.С. Пушкіна «Міхайлаўскае» (Пушкінскі запаведнік) ладзіць акцыю «Пушкін у гасцях у Коласа».

Акцыя арганізаваная ў рамках заключанага пагаднення аб правядзенні сумесных выставачных і культурна-адукацыйных праектаў на перыяд да 2016 г. Гэтым разам госці дома Коласа змогуць прыняць удзел у музейна-адукацыйнай праграме «Здравствуй, племя маладое, незнакомое!..». Тэматыка заняткаў, распрацаваная супрацоўнікамі Пушкінскага запаведніка, вельмі разнастайная. На іх можна не толькі пазнаёміцца з творчасцю рускага класіка, але і даведацца пра сям’ю знакамітага паэта, прыняць удзел у інтэрактыўных уроках і майстар-класах па пскоўскай кераміцы і вырабе лубка, пазнаёміцца з гісторыяй пісьменнасці і пагуляць у рухавыя гульні пушкінскай эпохі.

К. Мяснікова і С. Баранкоўская

Валанцёрства

Працы ў Лучаі

Сёлета з 20 па 30 жніўня адбыўся валанцёрскі летнік у Лучаі (Пастаўскі раён). Пад час яго хлопцы і дзяўчаты рабілі вопіс каталіцкіх могілак, дапамагалі ўпарадкаваць прыкасцельную тэрыторыю, збіралі ўспаміны жыхароў вёскі і наваколля. Па выніках працы летніка складзены поўны інвентар Лучайскіх каталіцкіх могілак; часткова ён будзе размешчаны на сайце праекта, прысвечанага старажытным могілкам «Некропалі Беларусі» (niekropali.by). Паводле сабраных матэрыялаў рыхтуюцца публікацыі.

Асноўная мэта праекта «Некропалі Беларусі» – захаваць памяць аб продках, людзях, якія жылі раней. Надмагілле – істотная, часам адзіная крыніца інфармацыі, што засталася пасля чалавека. Але не шкадуюць надмагілляў з дрэва, камяню ды жалеза ні прырода, ні чалавек. Старадаўнія могілкі часта сыходзяць пад зямлю, псуюцца, выкарыстоўваюцца для іншых патрэбаў. Задача праекта калі не захаваць самі надмагіллі, то хаця б захаваць інфармацыю з іх.

Аkurat на час летніка прыйшлося і мясцовае лучайскае свята – працяг ліпеньскага фесту.

24 жніўня ў касцёле Св. Юды Тадэвуша апостала адбылася святочная імша для тых, хто вучыцца і хто навучае. Сюды з'ехаліся вучні, навучэнцы, студэнты, выкладчыкі з Паставаў, Варапаева, Шаркаўшчыны, Глыбокага, Мінска ды іншых гарадоў. Пасля набажэнства адбыўся святочны канцэрт, пад час якога можна

было паспяваць і патанчыць разам з гуртамі «Рэха» і «Гарадскі вал», пачуць барда Аляксея Жбанова (аўтара «Лучайскага гімна»), Мікіту Фаміных і Змітра Корсака.

29 жніўня ў в. Навасёлкі завітаў, каб распавесці шмат «нябесных цікавостак», Цімох Авілін. Гэтая сустрэча – напамін пра захапленне гаспадыні Лучая – Эльжбеты Пузыні (з Агінскіх). У XVIII ст. на яе сродкі ў маёнтку была створаная абсерваторыя.

Арганізатары летніка выказваюць шчырую падзяку за падтрымку ў правядзенні летніка ксяндзу Мікалаю Ліпскаму і яго родным, парафіянам, якія забяспечвалі валанцёраў малаком ды іншым харчаваннем. Асобная падзяка ўсім валанцёрам, якія не спужаліся ўжо зусім не летняга надвор'я і прыехалі ў Лучай: Цімафею Акудовічу, Анастасіі Стахоўскай, Сяргею Чарнабаю, Марыі Страхалет, Лізавета Дубінчынай, Валерыю Арцюховічу, Анастасіі Старавойтавай, Аляксандру Васільеву, Алене Яхімоўскай, Раману

Калугіну. І зусім асобны вялізны дзякуй Іллі Лешчыку, школьніку з суседніх Навасёлкаў, які амаль штодня прыязджаў у Лучай за 12 кіламетраў! Такіх бы хлапчукоў ды паболей у нашых вёсках!

Працяг валанцёрскіх працаў такога кшталту плануецца ўвосень на Міншчыне, і не толькі. Запрашаем далучыцца!

Валанціна **КАРОТКІНА**,
каардынатар валанцёрскага
летніка «Лучай 2014»
Фота Лізаветы **ДУБІНЧЫНАЙ**

«Камяніца» – VI —

ПОГЛЯД ПАСЛЯ СВЯТА

Україна, Польшча, Чэхія, Расія і, безумоўна, Беларусь – усе гэтыя краіны сустрэліся сёлета на шостым міжнародным фольк-фэсце «Камяніца», што традыцыйна праводзіцца ў Беларускам дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту пад Мінскам.

Беларускія гурты – легендарная «Троіца», «Ківі», «Relikt», «Shuma», «Горынь», як і дзіцячыя калектывы «Рада» і «Бараўлянская крынічка» – слухачам болей ці меней вядомыя, і тым цікавей было паслухаць музыкаў з іншых краінаў. Добра быў успрыняты ўкраінскі гурт

«Bandurband», а расійскі калектыв «Отава Ё» эпатываў слухачоў экстравагантнымі шапками-вусанкамі ды мілымі сэрца і старэйшага, і малодшага пакалення «Фінскай полькай» і «Рыарытай». Польскія музыкі Караліна Ціха і Бартэк Палыга выканалі песні з праграмы на дзевяці мовах, якімі традыцыйна размаўляла Беласточчына – з іх выступу можна было зрабіць высновы не толькі аб мовах, але і аб колькасным складзе насельніцтва.

Галоўнай інтрыгай стаў украінскі спявак Алег Скрыпка, які сёлета выступіў у ролі дыджэя і зладзіў

на фэсце (ужо другі раз) этна-фолкдыскатэку разам з лідарам гурта «Палац» Алегам Хаменкам («неўміручым вядоўцам фэсту», як яго ахарактарызавалі арганізатары).

Трэба сказаць, што апошнім часам арганізатары размяшчаюць побач вялікую і малую сцэны. І гэта сапраўды зручна – слухачам не трэба мітусіцца, каб паслухаць тых выканаўцаў, якія яшчэ «не дараслі» да вялікай сцэны альбо лепей гучаць на камернай пляцоўцы. Дастаткова перайсці некалькі метраў, а каму проста павярнуцца на другі бок (бо многія слухалі выступленні лежачы на плядах ці турыстычных «пенках»), і можна слухаць.

Дарэчы, як і мінулыя разы, сёлета ўваход для наведнікаў у нацыянальных строях быў бясплатным. Арганізатары яшчэ думаюць над тым, ці варта зрабіць гэты фестывальны дрэс-код абавязковым, але, здаецца, гэта не так ужо і немагчыма. У вышываных кашулях можна быць пачыць і дарослых, і сталых людзей, і дзяцей. Даволі значная частка слухачоў няхай і не прыйшла ў поўным мужчынскім або жаночым строі, але выкарыстала яго элементы – спадніцу, кашулю або пояс,

Выступае гурт «Страла»

многія былі ў так званых вышывайках (апратках, на якіх замест малюнкаў аддрукаваны беларускі арнамент). Усё ж так ствараецца адчуванне прыналежнасці да свята, да супольнасці людзей, якія побач. У любым выпадку, гэтая

знітаванасць – у строях і ў настроі – адчувалася.

Ніна **КАЗЛЕНЯ**
Фота Уладзіміра **ПУЧЫНСКАГА**

(Падрабязней чытайце ў наступным нумары)

Падвядзенне вынікаў конкурсу касцюмаў (злева – пераможцы)

Караліна Ціха і Бартэк Палыга

Артыкулам настаўніцы Наталлі Шаблоўскай мы пачынаем цыкл генеалагічных даследаванняў выпускнікоў першай Школы практычнай генеалогіі. Аўтар, як і шэраг апантаных людзей, пачала навучацца ў школе з нуля, не правёўшы перад гэтым ніякай асобай працы. Н. Шаблоўская некалькі гадоў самастойна працавала над даследаваннем і зрабіла нямала адкрыццяў. Да таго ж, працуючы ў сярэдняй школе, яна папулярна ўжывае генеалогію праз тэму сямейнага выхавання «Фарміраванне сямейных каштоўнасцяў шляхам даследавання гісторыі сваёй сям'і». Яе дзейнасць – цудоўны прыклад для неабыхавых настаўнікаў.

Дарога да каранёў, або Гісторыя асобных пошукаў

Колькі сябе памятаю, заўсёды цікавілася гісторыяй свайго роду. Яшчэ ў дзяцінстве, капаючы бульбу (а на Палессі гэта робіцца без коней, пад капаніцу), дарослыя распавядалі сямейныя гісторыі: кім былі нашыя продкі, чым і як жылі. Ужо тады я і пачала запісваць гэтыя апавяданні. Але было гэта ўсё на ўзроўні «вуснай народнай творчасці» – мяне вабілі цікавыя сямейныя паданні, якія запісвала ў свой альбом. Туды ж падклеівала старыя фотаздымкі, што ўдавалася знайсці, спачатку распытваючы, а потым пазначаючы, хто на іх адлюстраваны.

неахвотна імі дзеляцца, але я заўсёды сканавала і вяртала, разумеючы, якое гэта багацце. Адначасова я вивучала літаратуру: як у бібліятэках, так і з дапамогай інтэрнэт-рэсурсаў. Самае галоўнае было вызначыць гісторыю тых месцаў, дзе жылі продкі. Трэба ведаць, куды адносілася мясцовасць у той ці іншы гістарычны перыяд. Потым, вивучаючы гісторыю сям'і, я бачыла, як адлюстравана ў ёй гісторыя краіны. Дарэчы, акрамя іншых крыніцаў, вельмі карысныя кнігі серыі «Памяць», дзе прадстаўлены гістарычныя дадзеныя па населеных пунктах. На на-

ментаў я вивучыла ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі, вядома, яшчэ далёка не ўсе. Раней я, як і большасць людзей, лічыла, што наведваць архівы могуць толькі работнікі альбо навуковыя супрацоўнікі па спецыяльных дазвалах. А казалася, што атрымаць доступ для працы ў архіве вельмі проста, напісаўшы заяву на імя дырэктара. Вядома, не ўсе архівы можна наведаць самастойна, таму стала весці актыўную перапіску з рознымі інстанцыямі. Гэта і архівы, і ЗАГСы, і месца працы, і МУС, і ваенкаматы. Адказы прыходзілі заўсёды. Асабліва радавалі ксеракопіі аўтабіяграфій.

Часам задумваюся, для чаго мне ўсё гэта трэба, навошта марнаваць столькі часу на пошук інфармацыі? Па-першае, вельмі цікава ведаць, кім былі твае продкі, з якога ты роду, якая ў табе цячэ кроў, па-другое, гэта памяць пра родных людзей, якіх цяпер няма з намі, і па-трэцяе – магчымасць малітоўна згадваць нашых блізкіх.

На сённяшні дзень мне ўдалося сабраць толькі частку інфармацыі пра свой род. Мой тата, Мікалай Мікалаевіч Шаўчэнка, быў сталяром-чырванадрэўшчыкам з залатымі рукамі, які мог і дом пабудаваць, і аўтамабіль адрамантаваць. Вакол яго заўсёды былі людзі, якія ішлі да яго па параду і дапамогу. Ён вельмі ганарыўся сваім родам. Мой прапрадзед, Емяльян Фёдаравіч, быў кубанскім казаком, узнагароджаным чатырма Георгіеўскімі крыжамі. Прадзед Ціт Емяльянавіч у лютым 1933 года быў рэпрэсаваны, а праз 10 гадоў, у лютым 1943-га, мой дзед, Мікалай Цітавіч, 17-гадовым хлопцам далучыўся да салдат Чырвонай Арміі, прыняў прысягу і змагаўся на перадавой лініі фронту. Атрымаў шмат узнагародаў, вярнуўся жывым і пераехаў у Пінск пасля вайны, дзе стаяла вайсковая часць яго брата Івана.

Мая бабка (па лініі таты), Еўдакія Іванаўна Анкіна, з роду старавераў, прычым продкі былі папамі ў Ленінградскай вобласці. Іх саслалі ў Сібір, а потым дазволілі сяліцца ў Паволжы. Пад час Другой сусветнай вайны мой прапрадзед Іван Рыгоравіч прапаў без вестака непадалёк Ржэва. У той час мая бабка працавала завучам

Аўтар з мужам і дзецьмі

у школе, а ў 1942 годзе паехала вучыцца ў Маскву ў эканоміка-статыстычны інстытут. Потым яе размеркавалі ў Пінск начальнікам аддзела сельгасстатыстыкі і намеснікам начальніка Пінскага абласнога статыстычнага ўпраўлення, дзе і пазнаёмілася з дзедам.

Род маёй маці Вольгі Ігараўны Стэцко з Палесся, прычым амаль усе жылі ў Парахонску. Тут мне з пошукам продкаў вельмі пашанцавала, бо ў архіве захаваліся метрычныя кнігі. Таму па гэтай лініі я змагла скласці дрэва да сёмага калена.

Акрамя свайго радаводу я таксама вивучаю і радавод мужа, бо ў нас падрастаюць сыны і мне хочацца, каб яны ведалі сваіх родных і сваю гісторыю. Род маёй свякрухі Людмілы Антонаўны Санкевіч паходзіць са Старадарожскага раёна, а свёкра Васіля Іванавіча Шаблоўскага – з Буда-Кашалёўскага. Прозвішча Шаблоўскі мае цікавае паходжанне, яго насілі прадстаўнікі шляхецкага роду, што карысталіся гербам «Боньча». Але сувязь со шляхтай пакуль не ўдалося прасачыць.

Акрамя шафкі тэчак з дакументамі, перапіскаю, фотаздымкамі я захоўваю некаторыя рэчы дарагіх мне людзей. Так, ад дзядоў у мяне захаваліся ваенныя білеты – гэта асаб-

ліва цікава для маіх хлопчыкаў. Ад прапрадзед, які памёр у 1947 годзе, – Евангелле, ад прабабкі яе пасаг – блюда. Яшчэ ў круглай скрынцы ў мяне захоўваецца цікавы вясельны ўбор:

Сям'я Санкевічаў

сукенка маёй маці, пальчаткі і ўпрыгожанні маёй свякрухі, а фата ўжо мая, сучасная. Вось такая сувязь пакаленняў. Ведаю, што наперадзе шмат працы, яшчэ трэба адшукаць і даследаваць нямала дакументаў, але гэта не палохае і не спыняе, наадварот, хочацца больш даведацца, глыбей дакапацца.

Наталя ШАБЛОЎСКАЯ,
ураджэнка Пінска,
настаўніца біялогіі
гімназіі № 61 (г. Мінск),
слухачка Школы практычнай
генеалогіі

Мікалай і Вольга Шаўчэнка

Сур'ёзна задумалася пра свой радавод толькі пасля смерці таты. Яму ішоў усяго 52-і год, калі ён раптоўна памёр – згарэў ад пнеўманіі. Як часта гэта бывае, толькі тады я зразумела, як мала мы маем зносінаў з нашымі роднымі. Такім парадкам я па-сапраўднаму ўсвядоміла патрэбу спазнаваць свае карані.

Напачатку дастала свой альбом з запісамі і фотаздымкамі, узгадала ўсё, што было вядома на той момант. Кожны раз, наведваючы сваякоў, я закранала тэму сям'і, распытвала, якія гісторыі, легенды, факты яны памятаюць пра продкаў. Усе ахвотна дзяліліся ўспамінамі, асабліва пажылыя людзі, бо ім вельмі не хапае зносінаў. Разглядаючы старыя фотаальбомы, прасіла распавесці пра людзей, адлюстраваных на здымках. Вядома, старыя фотакарткі – проста бяспечны скарб. Пажылыя людзі

Мікалай Цітавіч Шаўчэнка

ступным этапе я пачала вивучаць інтэрнэт-рэсурсы. Цікавілася ўсім, што тычылася радаводу і генеалогіі. Чытала парады адносна пошуку, мела зносіны на форумах, нават з дапамогай сацыяльных сетак знайшла сваіх далёкіх сваякоў і сёतो дазналася ад іх.

Потым перайшла да працы ў архівах. Больш за ўсё даку-

Сям'я Шаблоўскіх

(Працяг. Пачатак у № 33)

Войска К. Астрожскага заняло баявыя пазіцыі па абодвух баках яра, які ішоў ад в. Пугайлава да пераправы праз Дняпро. Яны сталі паводле свайго старога баявога звычаю: наперадзе знаходзіліся два палкі беларускай конніцы на чале з самім К. Астрожскім і польскай конніцы на чале з Войцэхам Сампалінскім; паміж імі стаяла пяхота са стрэльбамі і пішчалямі. У другой лініі стаялі яшчэ два палкі: беларускай конніцы Ю. Радзівіла і польскай Януша Сварчоўскага. На правым і левым флангах стаялі па тры рэзервныя палкі беларускай конніцы, якія складаліся з лёгка ўзброеных харугваў. На краі правага крыла К. Астрожскія размясцілі ва ўкрыцці пад аховай лесу і непадалёк берага Дняпра ўсе гарматы і частку пяхоты з ручніцамі (пішчалямі, самапаламі). Увогуле войска К. Астрожскага было сцягнутае ў моцныя і згрупаваныя атрады, гатовыя прабыць расцягнутыя лініі ворага.

Як сведчыць батальная карціна «Бітва пад Оршай» (напісаная невядомым аўтарам каля 1520 г.; знаходзіцца ў Нацыянальным музеі ў Варшаве), К. Астрожскі быў апрануты ў баявое адзенне з шабляю ў каштоўных ножнах. Пад час бітвы беларускае войска выступала пад дзяржаўным сцягам чырвонага колеру з срэбнай выявай Пагоні на адным баку і срэбнай выявай Багародзіцы з Дзіцяткам Ісусам – на другім. Побач з гетманам найвышэйшым неслі і другі, гетманскі сцяг блакітнага колеру. З аднаго боку на ім была Пагоня ў чырвоным полі, з другога – абраз Святога Станіслава. Асобныя паны мелі ў атрадах (дружынах) свае ўласныя сцягі. Так, на карціне «Бітва пад Оршай» у руцэ аднаго з верхняў можна разгледзець чырвоны штандар з выявай герба Радзівілаў – трох паляўнічых ражкоў. У кожнага з беларускіх верхнікаў, паводле той карціны, у руцэ была доўгая дзіда з белым сцяжком-вымпелам, уздоўж якога пасярэдзіне праходзіць адна вузкая чырвоная палоска, якая перакрывае жоўваецца бліжэй да дрэўка другой чырвонай палоскай. Гэта прадвеснік нашага гістарычнага бел-чырвона-белага сцяга.

А 9-й гадзіне раніцы ў пятніцу 8 верасня 1514 г. «на Рожество Пресвятыя Богородицы» войска князя К. Астрожскага было ўжо ў баявых парадках на полі. Як гэта тады рабілася, перад бітвай святары з абодвух бакоў адслужылі малебен за перамогу. Пры гэтым трэба нагадаць, што ў беларускім войску, таксама як і ў маскоўскім, за перамогу маліліся праваслаўныя святары і воіны. Большасць у войску К. Астрожскага, як і ён сам, складалі праваслаўныя баяры-шляхта. У атрадах ягонага войска маліліся і ксяндзы, бо ў войску было нямала католікаў. Пасля малітвы абодва флангі маскоўскай арміі кры-

ху адышлі ад асноўнага войска, каб потым акружыць ворага з тылу. Галоўныя ж маскоўскія сілы засталіся ў баявых парадках у сярэдзіне поля, а некаторыя атрады нават прасунуліся наперад, каб выклікаць ворага на бой. Пасля гэтага пачаліся «гарцы» – асобныя паядынкі паміж верхнікамі з абодвух бакоў, каб заахвоціць астатніх воінаў да бітвы.

З невялікай прамовай па-беларуску да сваіх рыцараў звярнуўся К. Астрожскі. Ён нагадаў пра слаўныя баявыя традыцыі продкаў, заклікаў быць мужнымі, абараняць ад ворага Бацькаўшчыну. Пасля загадаў конным палкам вольна рушыць наперад. Гэтае прасоўванне наперад маскоўскія ваяводы палчылі сігналам да дзеяння. Затрубілі трубы, ударылі бубны. Сцягі і прапорцы (сцяжкі) распусцілі да бою.

войска. Разгарэлася жорсткая бітва.

Атрымаў таксама падмацаванне і ўзнавіў шэрагі свайго фронту М. Булгакаў-Голіца. Маскоўскія сілы на правым флангу пачалі другую атаку. Беларускія рыцары і польскія саюзнікі ўстаялі. Але нечакана яны

рываюць. Ён нагадаў рыцарам пра слаўныя бітвы іх продкаў, і каб яны чуліся сынам сваіх бацькоў. Асабліваці гэтай прамовай, перададзенай храністамі, паказваюць, што яна была сказана па-беларуску. Гэтая прамова слаўтага палкаводца псіхалагічна ўздзейнічала на беларускіх

войска, якім камандаваў Булгакаў-Голіца, у Чалядніна заставалася больш войска, чым у Астрожскага.

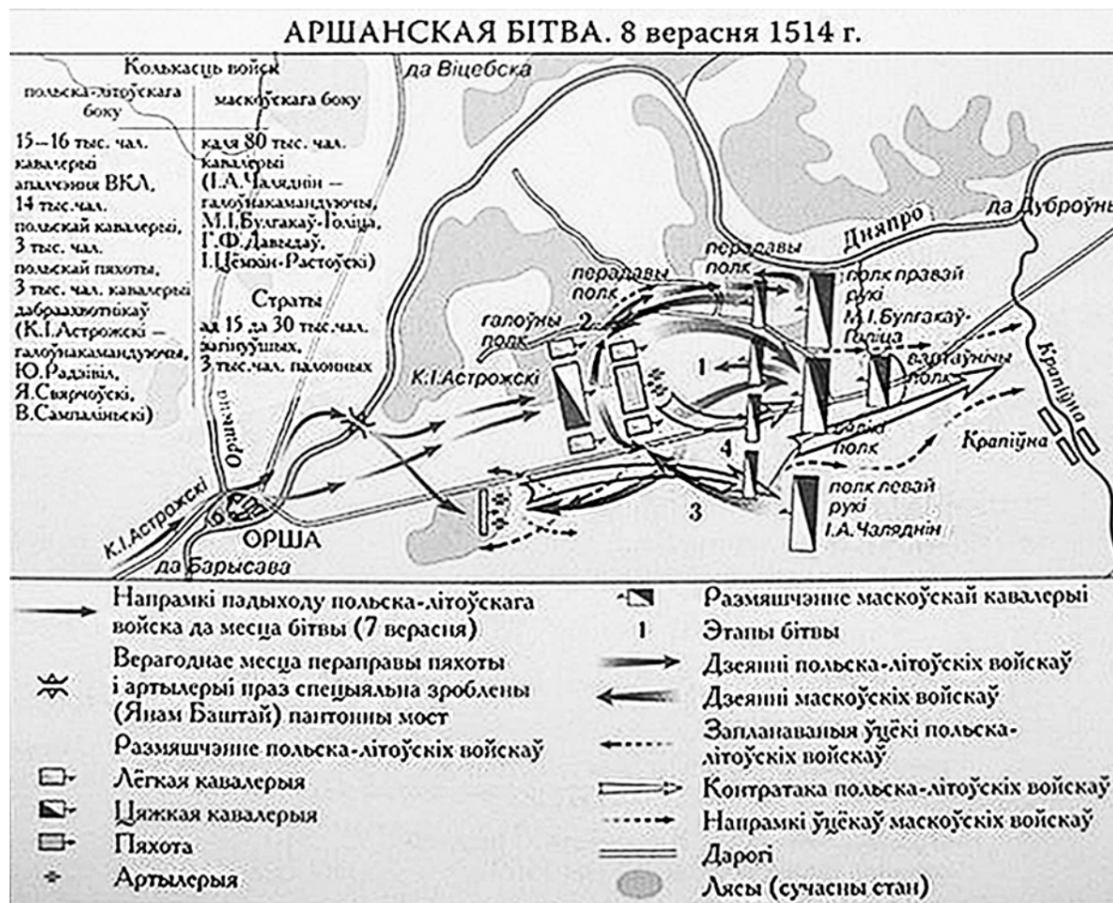
Яшчэ раней І. Чаляднін накіраваў свой полк левай рукою ў наступ на супрацьлеглае, правае крыло войска К. Астрожскага. Аднак наступ гэты быў не вельмі моцны і выконваўся нерашуча. Гэта дало магчымасць беларускай лёгкай кавалерыі на працягу доўгага часу адбіваць атакі на гэтым флангу. І. Чаляднін чакаў, калі ў бой супраць правай рукою ўцягнуцца ўсе харугвы беларускай лёгкай конніцы, каб ударыць ім у тыл і адным моцным ударам разбіць непрыяцеля.

Урэшце І. Чалядніну здалася, што ён перамагае ў бітве. У нейкі момант ён убачыў, што беларуская конніца перад ім спыніла свае контратакі і па загадзе К. Астрожскага пачала адступаць, а потым зусім кінулася ўцякаць. Тады ваявода, перакананы ў сваёй перамозе, кінуў у бой усе свае сілы. Аднак у пэўны момант, недалёка ад лесу і кустоў у тыле войска К. Астрожскага, раптам па камандзе гетмана (ён падняў булаву, а за ім палкоўнікі паднялі свае шаптаперы) конніца падзялілася на дзве часткі, якія хутка скочылі ўбок, направа і налева. Уся бязладная маса маскоўскіх верхнікаў аказалася перад гарматамі і пяхотай, што былі ў хмызняку на ўскраіне лесу і ўжо даўно падрыхтаваліся да аднаго моцнага залпу. Пярэднія і заднія рады маскоўскай конніцы былі расстрэляныя пасля першага залпу і далейшых стрэлаў гарматаў і ручніц. Маскоўскія атрады панеслі вялікія страты ў людзях і конях. Гэтая вайсковая хітрасць, якую прымяніў К. Астрожскі яшчэ ў бітве з крымскімі татарамі 28 красавіка 1512 г. каля Вішняўца на Валыні, і стала пераломным момантам Аршанскай бітвы. Пасля расстрэлу гарматамі лавіны маскоўскага войска ў яго шэрагах пачалася паніка, і яно кінулася наўцёкі. Цяпер ужо ўцякалі рэшткі абодвух флангаў маскоўскага войска. Спачатку І. Чаляднін спрабаваў угаварыць сваіх коннікаў затрымацца. Аднак яго ўжо ніхто не слухаў. Валынскі кароткі летапіс сведчыць, што Аршанская бітва працягвалася тры гадзіны.

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ,
прафесар

(Заканчэнне будзе)

Аршанская бітва

Атаку пачаў полк правай рукою маскоўскага войска на чале з князем М. Булгакавым-Голіцам. Асобныя атрады І. Чаляднін пачаў на флангі, каб адразу зайсці ў тыл ворагу. Адбіўшы атаку непрыяцеля, беларускія коннікі, якія атрымалі падмацаванне, пачалі самі наступаць. Полк Сампалінскага, які склаўся з цяжкай кавалерыі, адпаў на ўзброенай і з моцнымі даспехамі, праскочыўшы галопама перад фронтам беларускага палка, што заняў пазіцыю ў цэнтры поля, нанёс ворагу ўдар па флангу. Польскія коннікі з доўгімі дзідамі валілі з коней маскоўскіх воінаў. М. Стрыйкоўскі распавядае, што ў паветры свісталі стрэлы, чуўся звон шабляў, гучалі стрэлы з агнястрэльнай зброі. Коннікі набіралі тэмп, уразаліся ў шэрагі маскоўскага

расступіліся, і вораг апынуўся перад пяхотай, якая, страляючы з ручніц (пішчалёў), збіла з коней шмат маскоўцаў. Шэрагі маскоўскага палка памышаліся. У гэты момант К. Астрожскі звярнуўся да рыцараў: «Гэй! Вось цяпер наперад, дзеці!» (для таго часу ён быў ужо стары – 54 гады). Ён казаў ім пра ўжо недалёкую перамогу і трыумф, і што непрыяцель ужо «млее». Ён заклікаў «мілых братоў» аднавіць мужнасць у гэтыя хвіліны: «Цяпер будзьце мужамі, няхай кожны адноціць дзельнасць, бо шэрагі непрыяцеля паблыталіся ўжо. На нашым баку стайце сам Бог і дадае нам з неба абарону». Астрожскі заклікаў усіх ісці смела ў бой за ім, бо ён першы ставіць сваю галаву ў ахвяру і першы ідзе ў атаку на ворага з шабляй у руцэ, каб шабля ак-

ваінаў, і па яго закліку яны рушылі ў атаку.

Зноў пачалася жорсткая бітва. К. Астрожскі, ездзячы на кані і размахваючы гетманскай булавой, вёў у атаку сваіх рыцараў. Яны збівалі ворага дзідамі і рубілі мячамі. Урэшце маскоўская конніца Булгакава-Голіцы была зламана, разбіта і ў беспарадку кінулася наўцёкі. Беларуская конніца і полк Сампалінскага ўварваліся ў другую лінію маскоўскага войска. Яны гналі рэшткі маскоўскага палка правай рукою і забівалі ўцякачоў, ужо няздатных весті бой.

Аднак Чаляднін не дапамог Булгакаву-Голіцы. Гэта тлумачыцца суперніцтвам паміж маскоўскім галоўным ваяводам і жаданнем кожнага з іх атрымаць перамогу самастойна, каб выслужыцца перад царом. Нават пасля разгрому

Славуторыя людзі Капыльшчыны

РОЗИН Пётр Ісакавіч (Пейсак Іцкавіч; 15.07.1913, в. Вошкаты Слуцкага павета Мінскай губерні, цяпер Капыльскі р-н Мінскай вобл. – 1984, Масква), савецкі, расійскі і беларускі жывапісец, заслужаны мастак РСФСР (1974).

У 1933 – 1936 гг. навучаўся ў Віцебскім мастацкім тэхнікуме, у 1936 – 1941 гг. – у Кіеўскім дзяржаўным мастацкім інстытуце, дзе займаўся ў П. Котава, С. Грыгор'ева. З пачатку Вялікай Айчыннай вайны на фронце. Вяваў у складзе 4-га Украінскага, затым 3-га Беларускага франтоў.

У 1946 г. пачаў вучыцца ў Маскоўскім дзяржаўным мастацкім інстытуце імя В.І. Сурыкава, які скончыў у 1950 г. Там яго выкладчыкамі былі І. Грабар, В. Яфанаў (пад яго кіраўніцтвам абараніў дыплом), С. Дуднік.

Майстар партрэта, пейзажа, манументальнага жывапісу, гістарычнай карціны. Прадстаўнік мастацтва сацыялістычнага рэалізму, ён працаваў па персанальных заказах дзяржаўных музеяў Савецкага Саюза і Саюза маста-

коў РСФСР. Удзельнік мастацкіх выставак з 1952 г. Персанальныя мастацкія выстаўкі П. Розіна адбыліся ў Маскве ў 1963, 1973 і 1983 гг. Карціны мастака знаходзяцца ў экспазіцыях і фондах музейных устаноў Расійскай Федэрацыі: Дзяржаўнай Траццякоўскай галерэі, Дзяржаўным гістарычным музеі, Музея сучаснай гісторыі Расіі, музеях Пскова,

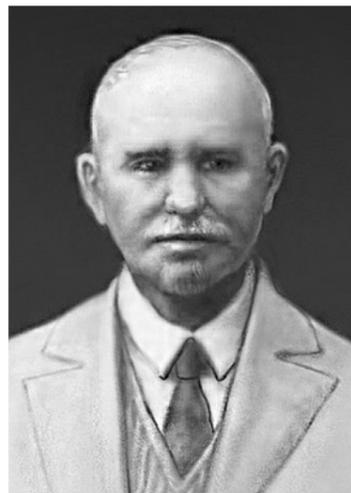
Арла, Растова-на-Доне, Белград, Кастрэма, Камсамольска-на-Амуры і інш. Шэраг яго твораў захоўваецца ў фондах Капыльскага раённага краязнаўчага музея.

Аўтар партрэтаў удзельнікаў рэвалюцыйных падзей 1905 – 1907 гг., партыйных і савецкіх кіраўнікоў, актывістаў, працаўнікоў жывёлагадоўлі, сельскай гаспадаркі, намалюваў шматлікія пейзажы. Сярод яго мастацкіх палотнаў творы «М.І. Калінін у Бухары. 1925 г.», «Агітатар Марыя Чытпанова», «Дружыннік Агіеў», «Камсорг камбінат "Чырвоная ружа" Валла Чарнамырдзіна», «Камбайнеры бацька і сын Прасяннікавы», «Каля прыстані», «Дождж прайшоў», «Восень» і інш. Стварыў серыю карцінаў «Родныя мясціны», у якую ўвайшлі пейзажы «На ўскраіне Капыля», «Возера», «Сажалка ў Капылі», «Родныя бярозкі» і інш.

П. Розін уганараваны залатым медалём за серыю партрэтаў і прэміяй Саюза мастакоў СССР за карціну «Поспех прадзільніцы».

Узнагароджаны медалямі «За абарону Сталінграда», «За ўзяцце Кёнігсберга» і інш.

ШКЛЯР Яфрэм (Эфраім Ільіч (1871, м. Цімкавічы Слуцкага павета Мінскай губерні, цяпер Капыльскі р-н Мінскай вобл. – 1943, Рыга, Латвія), савецкі і яўрэйскі кампазітар, дырыжор, музыкант, педагог. Скончыў Пецябургскую кансерваторыю (1899) па класе

тэорыі кампазіцыі прафесара М.А. Рымскага-Корсакава, з'яўляецца адным з яго вядомых вучняў. З 1913 г. працаваў выкладчыкам у Рыжскім музычным вучылішчы Імператарскага Рускага музычнага таварыства, у 1916 г. стаў яго дырэктарам. Уваходзіў у склад дырэкцыі Рыжскага аддзялення Імператарскага Рускага музычнага таварыства. З 1910 г. працаваў таксама ў музычнай школе ў Рызе. У час Першай сусветнай вайны разам з вучылішчам быў эвакуаваны ў г. Юр'еў (Тарту). У 1922 г. вярнуўся ў Рыгу. У 1924 – 1925 гг. быў дырэктарам Яўрэйскай народнай кансерваторыі ў Рызе. Я. Шкляр займаўся музычна-педагагічнай дзейнасцю, шмат гадоў кіраваў хорам Рыжскай яўрэйскай грамадскай гімназіі.

Я. Шкляр быў адным з ініцыятараў заснавання Таварыства яўрэйскай народнай музыкі ў Пецябургу, уваходзіў у яго камітэт і ў склад аддзялення гэтага таварыства ў Рызе. У 1925 г. у Каўнаскім гарадскім тэатры прачытаў рэферат «25-годдзе яўрэйскай народнай песні».

З'яўляецца адным з пачынальнікаў прафесійнай яўрэйскай музыкі. Аўтар апрацовак яўрэйскіх побытавых і літургічных мелодый, першых прафесійных песень і рамансаў, напісаных у яўрэйскім духу і стылі. Ён напісаў арыгінальныя музычныя творы для аркестра, хораў і голасу: «Сімфанічнае скерца», «Духовная кантата», «Духі неба», «Каля грабніцы Рахілі», «Песня шаўца», «Гавот», «Над свежай магілай», «Жаўраначак», «Калыханка» і інш.

У розны час творы кампазітара гучалі на канцэртах у Рызе, Дубултах, Лібава (Ліепай), Пецябургу, Маскве і інш. Ён выконваў Рыжскі сімфанічны аркестр, Яўрэйскі аратарыяльны хор пры Бялік-клубе ў Рызе, хор і аркестр Рыжскага музычнага вучылішча, музыканты Я. Магазінер, Ю. Файер, К. і Я. Абраміс, К. і А. Шапельнікавы, кантары А. Абраміс, Р. Якерсон, спевакі І. Брэйтэнштэйн-Азалина, Р. Ратнер і інш. На аўтарскіх канцэртах выходзіў на сцэну ў якасці дырыжора.

Алесь БЕЛЬСКИ

Працяг тэмы. Пачатак у №№ 45, 46, 48 за 2013 г., №№ 2, 4, 10, 13, 17, 20, 21, 26, 27, 32, 33 за 2014 г.

Імя аднаго з галоўных герояў Надзвычайнага сейма 1773 г. добра вядомае гісторыкам. Самойла Корсак быў адным з тых нешматлікіх паслоў Вялікалітвы, якія на чале з Тадэвушам Рэйтанам можна супраціўляліся першаму падзелу Рэчы Паспалітай. Тыя, хто згадаў яго імя ў навуковых або публіцыстычных творах, запэўнівалі чытача, што Корсак, палкоўнік Літоўскай кавалерыі, які ў 1794 г. увайшоў у Найвышэйшую Раду ВКЛ (яна кіравала паўстаннем на нашых землях), загінуў 4 лістапада 1794 г. Здарылася гэта пад час штурму «Прагі» (прадмесце Варшавы) войскамі Суворова. У той дзень на Празе палеглі амаль усе абаронцы і месцічы, якія не паспелі адыйсці на другі бераг Віслы. Дзень гэты ўвайшоў у гісторыю пад назвай «Варшаўская разня», бо расійскія жаўнеры не літалі нікога.

Але ці было так насамрэч? Паспрабуем праліць святло на гэты момант жыццяпісу.

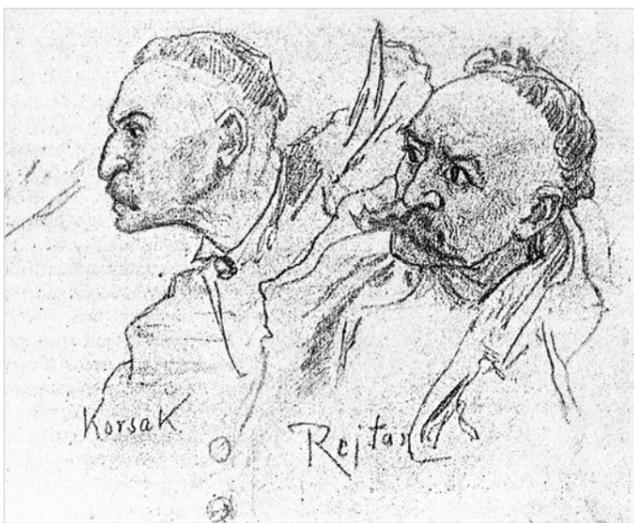
Як «уваскрос»

Самойла Корсак

Як вядома, у паўстанні бралі ўдзел і іншыя прадстаўнікі разгалінаванага роду Корсакаў. Адным з самых вядомых быў суддзя земскі віленскі Тадэвуш Корсак (1741 – 1794) з полацкай галіны. Найбліжэйшы паплечнік кіраўніка паўстання ў ВКЛ генерала Якуба Ясінскага (1761 – 1794) быў добра вядомы сваім заклікам «Скарб і войска!», які ён прамаўляў, як адзначылі сучаснікі, з выразным «ліцвінскім» (беларускім) акцэнтам. Яны загінулі разам, Корсак і Ясінскі, баронячы мост, па якім ратаваліся ўцёкамі гараджане. Загінулі разам і пахаваныя пад адным крыжам на Камяноўскіх могілках на Празе.

Іншы Корсак

Але герой нашага артыкула, які таксама быў сярод кіраўнікоў паўстання і, натуральна, удзельнічаў у абароне Варшавы, нейкім чынам выратаваўся. Першым з гісторыкаў, хто паставіў пад сумнеў смерць С. Корсака ў той год, быў Уладзімір Емельянчык. У артыкуле для «Энцыклапедыі ВКЛ» ён напісаў, што Корсака (а таксама іншых чальцоў Крымінальнага суда пры Найвы-

Корсак і Рэйтан (мастак Ян Стыка)

шэйшай Радзе ВКЛ) расшуквалі пасля паразы паўстання па загадзе імператрыцы Кацярыны II. Царскія жандары шукалі іх, каб пакараць за смяротны прысуд гетману Шыману Касакоўскаму, які лічыўся здраднікам і правадніком расійскай палітыкі ў ВКЛ. Але, як адзначыў У. Емельянчык, відаць, яны былі амніставаныя, бо ўжо ў 1795 г. Корсак бярэ ўдзел ў разглядзе судовай справы ў земскім судзе Наваградскага ваяводства.

Што праўда, на гэтую згадку ніхто не звярнуў увагі. Гісторыкі працягваюць лічыць, што Самойла Корсак загінуў у 1794 г. і згадаваць пра «яго магілу на Камяноўскай».

«Перыядычныя» і сенсацыйныя таямніцы

Узяўшы на веру словы сп. Емельянчыка, мы правялі сваё асабістае расследаванне. Наш гісторык меў рацыю: Корсак не загінуў.

У 1812 г. тэрыторыя Літвы і Жмудзі была вызвалена ад расійскіх войскаў. Сталага веку людзі, якія яшчэ памяталі Вялікае Княства Літоўскае вольным і непадзельным, спадзяваліся на аднаўленне дзяржаўнасці. У гэты самы момант спачатку варшаўскія, а потым віленская і мінская газеты неаднаразова пісалі, што палкоўнік С. Корсак, пасля 18-гадовай разлукі з Айчынай, выехаў з Варшавы ў Літву. Дзе ён жыве гэты час, не жадаючы падавацца «ў расейскае падданства», не згадваўся. Мажліва, у Нямеччыне, а можа, і ў Францыі... С. Корсак, якому на той момант было блізу 67 гадоў, вяртаўся з надзеяй памерці ў любой вольнай Літве і быць пахаваным у роднай наваградскай зямлі, зямлі ягоных продкаў.

Адбылося так ці не, мы не ведаем. Бо літаральна праз некалькі месяцаў войскі Напалеона былі «разбітыя рускай зімой», і наша зямля зноў патрапіла ў няволлю на доўгія 180 гадоў.

Што думаў стары ваяр, назіраючы за адыходам французскіх і нашых войскаў? Аб гэтым можна толькі здагадацца...

Мы вельмі ўдзячныя лёсу, што адшукалі тую сцяжынку, дзякуючы якой Корсаку было падорана яшчэ 18 гадоў жыцця. Пазней мы пазнаёмім чытачоў з больш падрабязнымі жыццярысамі С. Корсака і С. Багушэвіча-Мінькоўскага.

Зміцер ЮРКЕВІЧ,
Арт-суполка імя Тадэвуша Рэйтана

Бура. Яна выклікала вялікі неспакой нашых продкаў, бо пагражала небяспекай чалавеку, жывёле, пабудовам. Лічылася, што буру прыносіць нячыстая сіла. Як толькі разгуляецца бура, старыя мяшчане Кажан-Гарадка гаварылі ў 1960-х гадах: «Во, шарга! Можа, таму разгулялася, што хто павесіўся ў якім Дрэбску?!» Але чаму ж «у Дрэбску»? Таму, што мяшчане з драблянамі вякамі канфлітавалі паміж сабою. А чалавечая падсвядомасць заўсёды падказвала, што дурняў, здольных павесіцца, заўсёды больш у непрыяцельскім стане.

Адэкватна рэагавалі і драбляне на прычыну буры: «Во, бра, бура! Мо, хто з якіх краслачоў (мяшчанаў. – **В.Т.**) дурных павесіўся ці ўтапіўся, ка головою наложыў!»

Пры гэтым як драбляне, так і мяшчане хрысціліся, прыгаворваючы: «Няхай будзе Бог з намі, да з намі Дух Святы!» Лічылася, што бура спыніцца сама па сабе, як толькі нячыстая сіла дастаткова павесяліцца аб загубленай душы вешальніка ці тапельца. Каб крыху зменшыць урон ад буры, яе спрабавалі спыніць малітваю.

Калі ж бура заціхала і пераходзіла ў ласкавы вецер, тут жа апошні ўспрымаўся як Божая ласка: так ў адным з «шэптаў» ад хваробы адсутнасць ветру – праклятае месца, куды выганяецца хвароба («Дзе вецер не вэе, дзе сонца не грэе...»), а вецер, як і сонца, – з'ява жаданая.

Віхар. Ад старажытных продкаў да нашых дзён захавалася ўяўленне, што віхар – не проста з'ява прыроды: гэта ляцяць чарты. Наляціць віхар – можа прынесці хваробу. Але віхар наўрад ці наляціць на чалавека, які носіць крыжык ці моліцца ў гэты час. Ад віхра стараліся адварнуцца, закрыць вочы і нос, не ўдыхаць ад яго паветра. Існуе павер'е, што калі кінуць у віхар сякеру ці востры нож, то зброя ўпадзе акрываўленаю, а параненыя ў віхры чарты знікнуты.

Гром. Раскаты гому – гэта гнеў Перуна, які напамінае аб сваёй сіле. Асабліва небяспечна для земляроба і будучага ўраджаю, калі грывіць рана вясною, «на голы лес» (калі яшчэ няма лісця на дрэве).

Каб засцерагчыся ад гому і ўдару маланкі, у хаце трымалі грам-

З'явы прыроды ў язычніцкіх уяўленнях жыхароў Лунінецчыны

Вучоныя даўно згодныя між сабою, што чым далей углыб стагоддзяў, тым больш чалавек уяўляў сябе адзіным цэлым з прыродаю, яе неад'емнаю, арганічнаю часткаю.

Але ў чалавеку здаўна жыла спакуса змяніць прыроду, прыстасаваць яе да задавальнення ўласных патрэбаў. Іншымі словамі, чалавек заўсёды быў у пошуку шляхоў і сродкаў уздзеяння на прыроду, для чаго трэба было, перш за ўсё, яе дастаткова спазнаць, потым – умела ўздзейнічаць на яе. Адным з такіх шляхоў уздзеяння на сілы прыроды цягам тысячагоддзяў з'яўляецца магія.

Ніжэй даецца апісанне тых магільных дзеянняў і ўяўленняў, памяць аб якіх захавалася ў свядомасці лунінецчанаў да нашых дзён. Ні адно з іх не запазычанае з мастацкай ці навуковай літаратуры, бо ўсе яны запісаныя мною ад Надзеі Васільеўны Туміловіч (1920 – 1993) у 1980 годзе ў в. Кажан-Гарадок.

нічныя свечкі, асвечаныя ў царкве на Стрэчанне (Грамніцы). У час навалніцы свечку ставілі на покуці і запальвалі, а пакуль свечка гарэла – усе маліліся, каб не ўдарыла маланка.

Дымам ад грамнічнай свечкі (але на Грамніцы) трэба было «намаляваць» на бэльцы перад покуццю крыжык; такія ж крыжыкі рабілі на верхняй перакладзіне ўнутры праёмаў дзвярэй, унутры аконных праёмаў. Гэтыя крыжыкі лічыліся наогул універсальнымі абярэгамі маёмасці і жылля, не толькі ад удару маланкі.

Дарэчы, існуе шмат і іншых універсальных абярэгаў жылля.

Дождж. Да нашых дзён дайшлі тры спосабы выклікання дажджу.

Першы спосаб. Трэба забіць жабу, тады да вечара пойдзе дождж. З пункту гледжання хрысціянства, забойства жывёліны з мэтай выклікаць дождж – гэта рытуальнае забойства, ідаласлужэнне, а таму – цяжкі грэх, за які чалавека можа нават чакаць пекла на тым свеце.

Другі спосаб. Трэба забіць гадзюку. Яе абавязкова вешаюць на сук дрэва, «каб не ажыла да заходу сонца». Паводле язычніцкіх уяўленняў, супрацьлеглым у гэтым выпадку вучэнню хрысціянства, забойства як жабы, так і гадзюкі грахом увогуле не лічыцца. Трактоўкі граху ў язычніцтве і хрысціянстве розныя, і тое, што праведна ў язычнікаў, бывае грахом у хрысціянаў.

Трэці спосаб. Ён лічыцца самым небяспечным, і трэба ўсур'ёз папярэдзіць тых, хто адважыцца ім скарыстацца. Каб выклікаць дождж, некаторыя продкі тайна хадзілі па могілках Кажан-Гарадка і расхіствалі крыжы на магілах: зразумела, не сваіх памерлых родзічаў. Паводле сучасных уяўленняў такія дзеянні – ніякае не чараўніцтва, а самае звычайнае злачынства, якому назва – вандалізм. Але нашыя продкі гэта лічылі не вандалізмам, а свяшчэннадзействам (праўда, вельмі рызыкаўным). Гэткім «свяшчэннадзействам» язычнікі ўваходзілі ў непасрэдны кантакт «з тым светам», што павінна было ўзбунтаваць нябожчыкаў (прыкладна як пчол у вуллі), разгневаць нябесныя сілы: чакалася, што шалёна загрузаць маланкі, па небе пракоціцца раззлаваны Пярун, пачне дождж «ліць як з вядра». Пры гэтым выклікальнікі дажджу рызыкавалі быць забітымі Перуном (як паводле язычніцкага, так і хрысціянскага ўяўленняў), а яшчэ і ўзяць на душу цяжкі грэх (у хрысціянскім разуменні – як ідаласлужыцелі). Акра-

мя таго, калі б выклікальнікаў дажджу заспелі аднавяскоўцы на могілках за іх «чарадзейным» заняткам, то гэта магло б закончыцца для «чарадзеяў»-вандалаў калі не цяжкімі пабоямі, то калецтвам ці нават смерцю.

Спосабаў спынення дажджу пры дапамозе магіі не выяўлена. Ды і ці былі яны дастаткова вядомымі, калі дождж – крыніцу жыцця – заўсёды сустракалі з радасцю?

Так, у калядцы, запісанай у Кажан-Гарадку, услаўляецца «дробны дожджычак»; вядомая і дзіцячая песенька, якую спявала малеча, радасна бегаючы басанож па летнім лужынам пасля дажджу: «Дожджык, дожджык, перастань, я паеду на Ердань...».

У 1960-х гадах даводзілася мне назіраць, як некалькі 80 – 90-гадовых бабуляў Кажан-Гарадка мелі звычай маліцца на вясёлку, якая ўзыходзіць пасля дажджу.

Ну, а ці будзе дождж – гэта «залезала» ад дзяцей, якія таксама не былі абыякавыя да з'яваў прыроды; так, дзеці спрабавалі ўгадаць надвор'е, спяваючы песеньку: «Бусько,

Крыж ад грамнічнай свечы

бусько, кінь колоду. Ці на дождж – ці на погоду. Як махнеш крыламі, будзе дождж над намі».

Мароз. Мароз ніколі не ўспрымаўся як зло ці Божэе пакаранне. Доказ таму – звычай заклікаць мароз у хату госцем; акрамя таго, не было звычайна, каб пракліналі каго пакараннем маразамі.

На Каляды, у час святочнай вячэры – куцці – усе сямейнікі ад гаспадара да малых дзяцей павінны былі тройчы заклікаць мароз да сябе ў госці: «Мароз, мароз! Хадзі куццю есці, ды не марозь нас і скаціну нашу!»

Усе згаданыя з'явы прыроды аналагічна трактаваліся і ў суседніх вёсках, а не толькі ў Кажан-Гарадку ці Дрэбску. Лёгка заўважыць, што толькі такую жыццёва неабходную для земляроба з'яву прыроды, як дождж, нашыя продкі спрабавалі выклікаць магільнымі прыёмамі, вельмі небяспечнымі для жыцця і здароўя.

Васіль ТУМІЛОВІЧ

(Паводле «Лунінецкага сшытка», № 6 за 2006 г.)

Дзе быў Вася?

Такім пытаннем задаваліся 29 жніўня наведнікі мастацкай галерэі «Універсітэт культуры», якія прыйшлі на адкрыццё персанальнай выстаўкі з іранічнай назвай «Тут быў Вася» мастака Васіля Пешкуна. Дарэчы, я таксама зрабіла для сябе адкрыццё – адкрыццё чарговага беларускага таленту, хацелася сказаць маладога (на выгляд), але па ўзросце (36 гадоў) і мастацкім стажы ўжо даволі сталага майстра. Не давялося пабачыць яго манументальных працаў (па спецыяльнасці творца – манументаліст), але тое, што ён робіць у станкавым жывапісе, вельмі ўразіла.

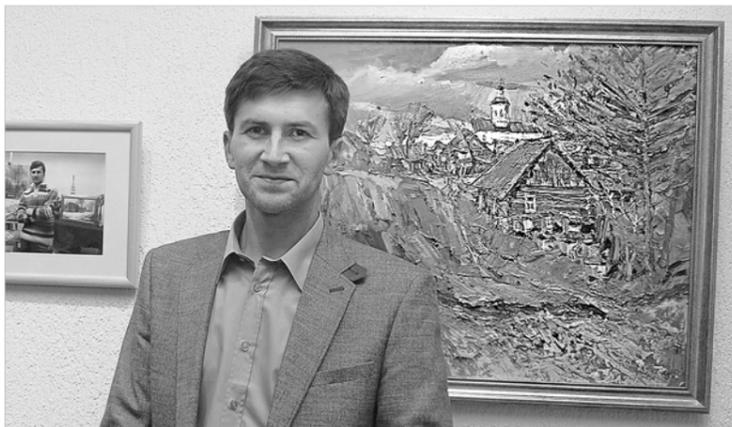
Пейзажы Васіля выкананы ў лепшых традыцыях класічнага рэалізму, прывабліваюць вельмі выразнай каляровай гамай, адметным мазком, тонка перадаюць стан прыроды і адчуванні мастака, які ён занатоўвае на палатне...

Яго жывапіс вельмі кантрастны, адметны па тэхніцы «акварэльнай размытасці» неба. Не ўсе жывапісныя палотны, што экспануюцца ў залах галерэі, роўныя і бездакорныя па кампазіцыі і тэхніцы выканання. Але лепшыя з іх (напрыклад, «Апошнія прагаліны», «Ранняя вясна», «Даждзлівы красавік», «Бездарожжа», «Лютаўскі блакіт», «Сака-

віцкае сонца», «Гарачы дзень») можна паставіць у шэраг з творамі знаных беларускіх майстроў пейзажнага жывапісу – Валянціна Волкава, Паўла Масленікава, Віталія Цвіркі.

Экспазіцыя атрымалася вельмі цікавая ўжо з назвы (што прапанавала яго верная спадарожніца жыцця мастачка Ганна Селівончык). Мастацкія творы дапоўненыя фатаграфіямі «арыгіналаў» жывапісных выяваў, якія паводле задумы аўтара павінны адлюстроўваць творчы працэс. Але, на маю думку, гэта залішняе і паўтарае тое, што дэманструецца ў цудоўным відэароліку, дзе наведвальнік выстаўкі мае магчымасць непасрэдна паназіраць за нараджэннем мастацкіх твораў. А вось што патрэбна, дык гэта ўдакладненне назваў працаў. Паколькі аўтар адлюстроўвае пэўныя краявіды, то было б добра пазначыць гэтыя месцы. Тады б з'явіўся адказ на пытанне «Дзе быў Вася?»

На прэзентацыі прысутнічалі і выказалі добрыя словы памочнік міністра культуры Аляксандр Карачун, кіраўнік аддзела адукацыі Мінскай епархіі айцец Аляксандр, намеснік дырэктара Цэнтра сучасных мастацтваў Дзясніс Барсукоў, дэкан гуманітарнага факультэта Інстытута сучасных ведаў імя А.М. Шырокава Аляксандр Зіменка.

В. Пашкун каля працы «Вясна ў Ракаве»

Наталі КУПРЭВІЧ, фота аўтара

«Слаўся, пан Астрожскі!»

Да 500-годдзя Аршанскай бітвы

Уздоўж

1. Старажытны беларускі горад, дзе нарадзіўся выдатны беларускі палкаводзец, найвышэйшы гетман Вялікага Княства Літоўскага Канстанцін Іванавіч Астрожскі, 30-тысячнае войска якога атрымала перамогу над 80-тысячным маскоўскім войскам пад Оршай, на р. Крапіўне, 8 верасня 1514 г. 6. Тое, што і насцілі. 8. Коннае войска; у Аршанскай бітве ... ўзначальваў палкаводзец Юры Радзівіл, які пазней стаў гетманам вялікім. 9. «Ды насустрач лютым гадам // Князь Астрожскі вывеў раці // Даць адпор ашчэрным катом, // Бараніць зямельку-...». З верша А. Грушэцкага «Балада аб Перамозе». 10. Земляны ... Аснова абароны старажытнага горада. 11. Майстэрства вядзення вайны; гэтай навукай добра валодаў наш выдатны зямляк К. Астрожскі. 14. «... Воршы ўжо не горша. // Слаўся, пан Астрожскі!». З беларускай народнай песні. 16. Буйны почырк старажытных рукапісаў. 17. Адна з старажытных назваў Оршы. 18. Старажытнае народнае паданне аб легендарных героях і інш. 20. Рэмень, трос, які служыць сродкам перадачы цяглавай сілы. 21. Дробнае насякомае-шкоднік. 23. Адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў Расійскай імперыі. 24. Вялікая спешная праца ўсяго калектыву. 26. Так у сярэднявеччы называлі жыхароў Маскоўскага княства. 31. Старадаўняя халодная зброя. 32. Трыумфальная ... Збудаванне ў выглядзе вялікіх вараў, праз якое праехаў у Вільні пасля пераможнай Аршанскай бітвы К. Астрожскі. 33. Адзін з найвыдатных старажытных палкаводцаў, з якім сучаснікі ў Еўропе параўноўвалі К. Астрожскага. 34. Левы ці правы край фронту. 35. Тэўтонскі ... Ваенна-рэлігійная арганізацыя, кіраўнікі якой жадалі перамогі маскоўскага войска.

Упоперак

2. Войска (саст., паэт.). 3. Рака, левы прыток р. Бярэзіны, на беразе якой у жніўні 1514 г. войска К. Астрожскага нанесла сакрушальнае паражэнне маскоўскаму войску. 4. Стужка або шнурок, які служыць для гарэння ў свечцы, газавай лямпе. 5. ... або харугва; на адным баку ... войска К. Астрожскага была срэбная выява Пагоні, на другім – выява Багародзіцы з Дзіцяткам Ісусам. 7. «Як віно, як

і кроў маскалёў, // Што хацелі наш ... зваяваць, // А цяпер у Крапіўне ляжаць». З верша В. Шніпа «Балада Аршанскай бітвы». 9. Непрыемнае адчуванне. 12. Кіеўска-Пячэрская ... Старадаўні кіеўскі манастыр, дзе спачывае прах вялікага беларускага палкаводца. 13. Горад на Магілёўшчыне, які адваіваў у Масковіі К. Астрожскі. 15. Гарадскі пасёлак на Цярнопальшчыне (Украіна), дзе вясной 1512 г. К. Астрожскі разбіў 40-тысячную армію крымскага хана Менглі-Гірэя. 19. «Войска літоўскае руша ў паход – // Пешыя і конныя шляхам на ўсход – // Даць ... суседскаму кату-лютару...». З песні А. Мельнікава «Шляхецкае», прысвечанай Аршанскай бітве. 22. Сілавал улады і зброя военачальніка К. Астрожскага, які з высока ўзнятай ... быў у самым цэнтры бітвы. 25. Тое, што і бітва. 27. Войска, адзін з варагуючых бакоў. 28. У старажытнаегіпецкай міфалогіі свяшчэнны бык. 29. ... Чаляднін. Імя ваяводы, які ўзначальваў маскоўскае войска. 30. Неглыбокае месца, па якім вершнікі і пяхота К. Астрожскага напярэдадні бітвы перапраўляліся праз Дняпро. *Склаў Лявон ЦЕЛЕШ*

(Працяг. Пачатак у №№ 31–33)

Пільшычы

(таксама Пільжына ў Валожынскім, Пільюкі ў Гродзенскім, Пільюцы ў Воранаўскім, Пільючэнка ў Мёрскім раёнах)

Жыхары вёскі расказваюць, што некалі тут жыў чалавек, які займаўся пілаваннем дроваў або ўмеў добра вастрыць пілы і сякеры. Ад яго мянушкі – Пільшыч – і ўтварылася назва паселішча. Але больш верагодна, што вёску Пільшычы заснавалі нашчадкі нейкага чалавека па мянушцы або імені Пільша. Падобныя імёны і прозвішчы зафіксаваныя ў старажытных пісьмовых крыніцах у XV – XVII стст.: Ян Пілька, Піляй, Пілюга, Пелюшка, Пелех. На думку спецыяліста па беларускай антрапаніміі Мікалая Бірылы, гэтыя імёны з'яўляюцца памяншальнымі ад імя Філіп: Пеліп > Пільша > Пільшычы.

Трэба таксама звярнуць увагу на тое, што прозвішчы Пельш, Пельше, Пільша ў наш час сустракаюцца сярод латышоў. Можна прыгадаць, напрыклад, савецкага партыйнага дзеяча Арвіда Пельшэ і расійскага шоўмена Вальдзіса Пельша.

Прыхабы

(таксама Прыхабы ў Расонскім і Сенненскім, Хабавічы ў Кабрынскім, Хабы ў Брэсцкім раёнах)

Тапонім Прыхабы звязаны з неад'емнай часткай жыцця беларусаў – земляробствам. Назва характарызуе зямлю, на якой узнікла вёска. Аднак гэтая сувязь з зямлёй у нашым выпадку можа быць дваякай.

У аснове назвы ляжыць агульнаславянская аснова *chabiti* (хабіці), ад якой у славянскіх мовах утварыўся шэраг словаў са значэннем «псаваць», «пашкоджаваць», «дрэнны». Менавіта адсюль жа паходзяць геаграфічныя тэрміны *прыхаб* – «пойменны багністы ўчастак у даліне ракі», *захаб*, *захабіна* – «балота, поплаў, невялікі заліў, затока». Логіка з'яўлення ў мове гэтых тэрмінаў, верагодна, была наступная: *прыхаб* – багністая, а значыць *сапсаваная*, непрыдатная для пасеву зямля. У такім выпадку Прыхабы – гэта вёска ў вільготнай мясцовасці або балоцістай даліне ракі.

Іншым значэннем асновы *хабіці* з'яўляецца «хапаць», «браць», «заграбаць». Таму слова *прыхабіць* можна растлумачыць таксама як «прысвоіць, незаконна атрымаць». З гэтага пункту гледжання назва Прыхабы адлюстроўвае старыя зямельныя адносіны, якія, аднак, і сёння сустракаюцца ў нашым жыцці: самавольнае займанне зямлі, самавольная заворванне зямлі і г.д.

Сурды

Даследчык беларускай тапанімікі В. Жучкевіч адзначаў, што назва Сурды ўтвораная ад прозвішча Сурдо. Дарэчы, і сёння можна сустраць прозвішчы Сурда, Сурдзін. Хутчэй за ўсё, яны ўтварыліся ад мянушкі Сурда.

Вось што гаворыцца па гэтай тэме на адным са шматлікіх сайтаў, якія размяшчаюць інфармацыю пра паходжанні прозвішчаў. Мянюшка Сурда ўзыходзіць да булгарскага слова, што азначае «свяча». Верагодна, так празвалі стройнага, высокага чалавека. Аднак нельга выключыць, што гэтая мянушка адносіцца да ліку «прафесійных»: Сурдой маглі назваць таксама майстра, які займаўся вырабам свечак.

Таксама магчыма, што мянушка ўтварылася ад румынскага або лацінскага слова *surd* – «глухі». У такім выпадку яна адлюстроўвала фізічныя асаблівасці чалавека.

Існаванне такой мянушкі пацверджанае анамастыкай – навукай аб імёнах. У пісьмовых крыніцах XVII ст. згадваецца нейкі «Івашко Григорьевъ, прозвище Сурда», селянін з Курмыша. Высвяляецца, што Курмыш – гэта вёска, а некалі старажытны горад у Пільнінскім раёне Ніжародскай вобласці Расіі. Курмыш размешчаны на левым беразе ракі Сура. Назва ракі і мянушка Сурда вельмі блізкія па гучанні і напісанні. Верагодна, яны нейкім чынам звязаны паміж сабой.

Якой з прыведзеных версій верыць? Любая з іх мае права на існаванне. У любым выпадку можна пагадзіцца з В. Жучкевічам, што сваю назву вёска атрымала хутчэй за ўсё ад прозвішча-мянушкі заснавальніка ці яго сваякоў.

(Працяг на стар. 8)

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 7)

Туалін: той, хто любіць Бога

(таксама Тэалін у Дубровенскім і Ваўкавыскім раёнах)

Разгадаць таямніцу назвы дапамагаюць гістарычныя крыніцы. Паводле першага Усерасійскага перапісу 1897 г. вёска зафіксаваная пад назвай Тэалін. А яшчэ на сто гадоў раней згадваецца як «село Теолинов». А вось з такімі назвамі населеныя пункты ўжо сустракаюцца ў іншых месцах Беларусі, а таксама Украіны і Польшчы.

Разгядка знайшлася ў Гродзенскай вобласці. Там ёсць старажытнае мястэчка Сапоцкін. Яго прадмесце ў гонар жонкі ўладальніка насіла некалі назву Тэалін. Уладальнікам быў магнат Антоній Валовіч, а яго жонку звалі Тэафілія. Гэта жаночы варыянт імя Тэафіл (Феафіл), якое ў перакладзе з грэчаскай мовы азначае «той, хто любіць Бога».

Дарэчы, у наш час імя і прозвішча Тэалін можна сустрэць сярод балгараў і румынаў.

Есьмоны

(таксама Эйсманты ў Гродзенскім, Есьманава ў Мсціслаўскім, Есьманаўцы ў Вілейскім і Валожынскім, Есьманы ў Валожынскім раёнах)

У аснове назвы ляжыць адзін з варыянтаў прозвішча Эйсмант. Гэтае прозвішча або імя, паводле найбольш распаўсюджанай версіі, мае англійскае або шатландскае паходжанне. Яно ўтварылася ад двух старажытнагерманскіх словаў: *ase* – «высакародны» і *mont* – «гара». Трэба сказаць, што ў такой трактоўцы няма нічога дзіўнага. Прадстаўнікі вышэйшых слаёў грамадства часта звязвалі сваё паходжанне з радавітымі іншаземцамі. Часам такія пачынальнікі роду мелі зусім легендарны характар.

У рэчаіснасці ўсё было нашмат прасцей. Імя Эйсмант належыць да ўласных імёнаў заходніх балтаў – прусаў, яцвягаў, летапісных літваў. Заходнія балты разам з славянскім насельніцтвам паўночна-заходняй Беларусі ўтварылі ў XIII ст. Вялікае Княства Літоўскае і паклалі пачатак новаму этнасу літваў-беларусаў.

У пісьмовых крыніцах таго часу (Літоўскай Метрыцы, перапісах ВКЛ) сустракаюцца розныя варыянты імя: *Еисимон*, *Еитмон*, *Висмон*. Адначасова з імі шырока ўжываліся падобныя па структуры імёны. Напрыклад, аднаго з сыноў вялікага князя літоўскага Гедзіміна звалі Нарымонт. Ён княжыў у Ноўгарадзе, Полацку і Пінску. Літоўскі князь Даўмонт быў запрошаны жыхарамі горада на княжанне ў Пскоў.

Этымалогія імя Эйсмант, як, зрэшты, і іншых заходнебалцкіх уласных імёнаў, не зусім ясная. Гэта звязана з тым, што мовы заходніх балтаў даўно зніклі. Навукоўцам удалося часткова аднавіць толькі мову прусаў і скласці невялікі слоўнік. Некаторую інфармацыю можна таксама пачарпнуць з сучаснай літоўскай мовы, якая блізкая да заходнебалцкіх моваў.

Першую частку імя можна растлумачыць з прускага *eisei* або літоўскага *eis* – «ісці, ходзіць». Другую частку, якая прысутнічае ў многіх літваўскіх імёнах у формах *монт* ці *мунт*, можна паспрабаваць судзіць з прускім *tanta* – «дабро, скарб». Тады атрымаецца, што Эйсмант – гэта «той, хто ходзіць па скарб, здабывае скарб».

Вядома, што галоўнае гнездо роду Эйсмантаў знаходзілася ў Гарадзенскім павеце. У Попісе войска ВКЛ 1528 г. у павеце зафіксавана некалькі прадстаўнікоў роду. Хацелася б пералічыць іх з захаваннем правапісу таго часу: «Венецко Еисимонътович; Пашко а Статко, а Петрок, а Прокоп Еисимонтович; Петрашко Еисимонтович; Миколаи Еисимонтович; Дашко Еисимонтович».

Эйсманты мелі герб «Кораб» («Карабель») і найчасцей належалі да сярэдняй шляхты. Аднак сустракаліся і ўласнікі невялікіх надзелаў па 10 – 20 дзесяцінаў, якія яны апрацоўвалі самі. Паступова прадстаўнікі роду рассяліліся за межы Беларусі і сустракаюцца сёння ў розных кутках свету.

Цяхцін

(таксама Цюхай ў Дзяржынскім, Цюхінічы ў Брэсцкім, Цюхневчы ў Баранавіцкім раёнах)

Цяхцін – «пасяленне, якое заснаваў Цюхця». Мяркую, менавіта так лепш за ўсё тлумачыцца паходжанне назвы вёскі. Мянушкі Цюха, Цюхай, Цюхцяй, Цюхця досыць часта сустракаліся ў старадаўнія часы на тэрыторыі Беларусі.

Цікава, што словы, якія могуць ляжаць у аснове мянушкі, маюць процілеглыя значэнні. Найбольш часта словы *цяхця*, *цяхцяй* тлумачацца як «няспрытны чалавек», «няўключда», або нават як лаяльныя «расцяпа», «разявака». У некаторых рускіх гаворках *тяхтять*, *тяхтять* азначае «многа і марудна есці, сёрбаць». З іншага боку, вядома слова *цяхцяць* са значэннем «нешта вельмі хутка рабіць». Вось такая супярэчлівасць.

З цягам часу назва *Цяхцін* трансфармавалася ў *Цяхцін*. Дарэчы, прозвішчы Цяхцін, Цяхцяеў даволі распаўсюджаныя ў наш час.

Верасень

21 – Суднік Станіслаў Вацлававіч (1954), беларускі паэт, журналіст, лексікограф, краязнаўца – 60 гадоў з дня нараджэння.

23 – Вольскі (сапр. Зэйдэль-Вольскі) Артур Віталевіч (1924, Дзяржынск – 2002), беларускі паэт, драматург, перакладчык – 90 гадоў з дня нараджэння.

23 – Дмухайла Іван Сямёнавіч (1914, Расія – 2007), жывапісец, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

23 – Тарасевіч Ян (Іван Аляксеевіч; 1889 – 1961), беларускі і польскі кампазітар, музыкант, педагог, аўтар музычных твораў на вершы Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, Якуба Коласа, збіральнік беларускага фальклору – 125 гадоў з дня нараджэння.

24 – Пецокевіч Мар'ян Язэпавіч (1904, Браслаўскі р-н – 1983), беларускі і польскі этнограф, публіцыст, грамадскі дзеяч – 110 гадоў з дня нараджэння.

25 – Данілюк Святлана Піліпаўна (1939 – 2003), беларуская спявачка, народная артыстка Беларусі, народная артыстка СССР – 75 гадоў з дня нараджэння.

26 – Іяўлевіч (Яўлевіч) Ігнацій (1619, Магілёў – 1686), педагог, пісьменнік, асветнік, грамадскі і царкоўны дзеяч – 395 гадоў з дня нараджэння.

26 – Музей гісторыі пасёлка Ільіч (Рагачоўскі р-н; 1989), філіял Рагачоўскага музея народнай славы – 25 гадоў з часу заснавання.

27 – Лукаш Калюга (сапр. Вашына Кан-

станцін Пятровіч; 1909, Дзяржынскі р-н – 1937), беларускі празаік, перакладчык – 105 гадоў з дня нараджэння.

28 – Цеханавецкі Анджэй Станіслаў (1924), польскі і беларускі мастацтвазнаўца, музейзнаўца, мецэнат, дзеяч культуры, кавалер ордэна Дружбы народаў – 90 гадоў з дня нараджэння.

29 – Голуб Леў Уладзіміравіч (1904 – 1994), беларускі кінарэжысёр, народны артыст Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Польшчы, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1968) і Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1972) – 110 гадоў з дня нараджэння.

29 – Ляшчынскі Іосіф Валяр'янавіч (1924, Валожынскі р-н), дзеяч амаатарскага тэатральнага мастацтва, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 90 гадоў з дня нараджэння.

29 – Першы Статут Вялікага Княства Літоўскага (1529) – 485 гадоў з часу зацвярджэння.

29 – Ходзька (сапр. Барэйка) Ігнат (1794 – 1861), беларускі пісьменнік, мемуарыст – 220 гадоў з дня нараджэння.

30 – Міцкевіч Даніла Канстанцінавіч (1914, Пінск – 1996), вучоны-хімік, сын Якуба Коласа, збіральнік і папулярны аўтар спадчыны песняра, арганізатар Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа, заслужаны дзеяч культуры Беларусі – 100 гадоў з дня нараджэння.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

НАРМАНЫ (ад скандынаўскага *northman* паўночны чалавек) – скандынавы, удзельнікі гандлёва-грабежніцкіх і заваёўніцкіх паходаў у Еўропе ў канцы VIII – сярэдзіне XI ст. Ва ўсходніх славянаў называліся варагамі, у самой Скандынавіі – вікінгамі. Атрады складаліся пераважна з шведаў, нарвежцаў, данаў, уваходзілі таксама фіна-ўгры, балты, славяне і інш. У IX ст. захапілі паўночна-ўсходнюю Англію, у X ст. – паўночную

Францыю. Дасягнулі Паўночнай Амерыкі.

У рускіх крыніцах упершыню ўпамінаюцца ў «Аповесці мінулых гадоў», дзе змешчана легенда пра «запрашэнне варагаў». Яна з'явілася асновай для ўзнікнення ў XVIII ст. нарманскай тэорыі паходжання дзяржавы ва ўсходніх славянаў. Яе стваральнікі (нямецкія гісторыкі Г.З. Баер, Г.Ф. Мілер, А.Л. Шлёцэр) і прыхільнікі лічылі, што Старажытнаруская дзяржава была заснаваная ці захопле-

ная нарманамі (варагамі) у IX ст., яны склалі кіроўны клас феадалаў, княжацкую дынастыю і прынеслі нават назву Русь. Супраць нарманскай тэорыі ў XVIII – XIX стст. выступалі М. Ламаносаў, Д. Лваўскі, С. Гедэонаў, У. Ламанскі і інш. Яны даказвалі, што ўдзел нарманаў (варагаў) у гісторыі ўсходніх славянаў быў мінімальны. Савецкія (Б. Грэкаў, М. Ціхаміраў, Б. Рыбакоў, Т. Аляксеева і інш.) і замежныя (Г. Лаўмянскі, К. Тымянецкі) даследчыкі на падставе летапісных, археалагічных, тапанімічных, антрапалагічных і інш. матэрыялаў сцвярджалі, што ўзнікненне Старажытнарускай дзяржавы абумоўленае працэсамі ўнутранага сацыяльна-эканамічнага развіцця славянаў. З'яўленне нарманаў адбылося, на іх думку, у час, калі групы ўсходніх славянаў – палачане, дрыгавічы, драўляне, паляне, ільменскія славяне і інш. – мелі свае сацыяльна-палітычныя і тэрытарыяльныя аб'яднанні («княжанні»), класавае грамадства, гарады, рамёствы і інш.

(Заканчэнне артыкула будзе)

Населеныя пункты Беларусі, у якіх былі выяўленыя скандынаўскія памяткі. Складальніца Ф. Гурэвіч